

ALLAH'A KARŞI DERİN SEVGİ VE SAYGININ BİR TEZAHÜRÜ OLARAK NAMAZDA HUŞÛ

Abdullah ÇOLAK
Dr., İnönü Ü. Personel Sunucusu
acolak@inonu.edu.tr

Giriş

İnsanın Yüce Yaratıcısı ile irtibatını düzenleyen ve bu irtibatın canlı tutulmasını sağlayan ibadet, niyete bağlı olarak yapılmasında sevap olan ve Yüce Allah'a yaklaşmayı sağlayan özel itaat halidir.¹ Bütün inanç sistemleri, inanılan yüce kudret karşısında kişinin aczini kabul ile boyun eğmek ve kutsal bir bağlantı kurmak anlayışını taşır. Bu inanç sistemlerinin hemen hepsinde bunu gerçekleştirmek maksadıyla ortaya konulmuş merasim ve ibadetler bulunmaktadır. İslâm inancında da Allah'a yakınlaşmayı ve O'na yükselmeyi sağlayan ibadetlerin en başta geleni namazdır. Bu hususiyetleri ile namaz diğer ibadetlere göre daha öne çıkmış, "*Dinin direği*"² ve içinde bulunan bir rükün olan secde de "*Kulun Allah'a en yakın olduğu hal*"³ olarak nitelendirilmektedir.⁴ Namaz kılmak her akli başında mükellef Müslümanın en başta gelen görevlerindedir. Namaz ibadeti Kur'an'a ve Hz. Peygamber'in uygulamalarına dayanmaktadır. Kur'an'da mücmel olarak yer alan namazın nasıl kılınacağı izahı Sünnet'e bırakılmıştır. Kur'an'da namazın kılınışı şekliyle çok manası, ruhu ve gayesi üzerinde durulmuştur.⁵

Bu çalışmamızda namazın farz ve vacipleri veya bütün sünnetleri üzerinde durmayacağız. Biz daha çok namazın rûhu durumunda olan *huşû* konusu üzerinde duracağız. Müslümanlara günün belirli periyotlarında kılmaları emredilen namazla

¹. Yazır, Muhammed Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, İstanbul, ts. I, 95.

². Tirmizi, İman 8; Ahmed İbn Hanbel, *Müsned*, V, 231, 237.

³. Müslim, Salât 215; Nesâi, Mevâkit 35.

⁴. Arpaguş, Sâfi, *Mevlânâ ve İslâm*, İstanbul 2007, s.429.

⁵. Örneğin bk. Ankebût 29/45.

ilgili âyetlere⁶ bakıldığı zaman farzietinin hikmeti, namazın insanı Allah'ın kudret, kuvvet ve azametini, rahmet ve gazabını kısaca bütün tecellilerini idrak ile nefsi terbiye ve tezkiye ederek, hata, suç ve fenalıklardan alıkoymak gibi şekillerde ortaya konulmaktadır.⁷ Günümüzde namazın kılınış gayesinden ve öğreteceği sorumluluk bilincinden çok şekli yönüne ağırlık verilmektedir. Oysa birey ve toplum olarak bir çok güzel özellikleri kazanmada sürekli ve huşû içinde kılınan namazın önemli bir yeri vardır. Bu sebeple çalışmamızda namazın doğru kılınması amacına yönelik olarak huşûun anlamı, namazda huşûun önemi, hükmü, huşûu etkileyen hususları ortaya koymaya çalışacağız.

I. Namazda Huşû

Namaz belirli şekil şartları ve edepleriyle anlam bütünlüğü içerisinde yerine getirilen, saygı ve sevgiye dayanan samimi yalvarış ve yakarıştır. Dolayısıyla özünü kalpteki huşû hissi oluşturur. Sembolik hareket ve şekiller özü koruyan kabuk gibidir, biri olmadan diğeri eksik ve özürdür.

A. Huşûun Sözlük ve İstilah Manaları

Huşû sözlükte “başı öne eğmek, gönülden yalvarmak, alçak gönüllü olmak, mütevazı ve itaatkar olmak, sessiz ve sakin durmak, tevazu ile hakka boyun eğmek; yumuşaklık, kolaylık” gibi anlamlara gelip çoğu zaman insanın vücut organları üzerinde gözüken duruşu ifade eder.⁸ *Hudû'* (itaat, boyun eğme) da aynı manaya gelmekle birlikte, bu kelime daha çok bedenle gösterilen saygı ve boyun eğmeyi, huşû ise, bu nevi hareketlerle dışa yansıyan kalpteki sükûnet ve tevâzu halini ifade eder.⁹ Huşûun esas itibariyle içten gelen, statü ve konum itibariyle muhatabın heybetinden kaynaklanan manevî ve ahlâkî bir hal olmasına karşılık, *hudû'* zorlama olmaksızın boyun eğme anlamına geldiği gibi, inanmadığı halde zorlama sonunda mecbur kalınan bir boyun eğme anlamına da gelir¹⁰.

Kur'an-ı Kerim'de huşû kelimesi türevleri ile birlikte on yedi âyette geçmektedir.¹¹

⁶ Bk. Bakara 2/152-153; Tâhâ 20/14; Ankebût 29/45.

⁷ Arpağuş, *Mevlânâ ve İslâm*, s.429-430.

⁸ İsfahâni, Râğib Huseyn b. Muhammed, *el-Müfredât fî garibi'l-Kur'an*, İstanbul 1986, s. 213; İbn Manzur, *Lisâni'l-Arab*, by. ts. II, 1165; Erdoğan, Mehmet, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 1998, s.165; Kurtubî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed Ebû Bekr *el-Cami' li ahkâmî'l-Kur'an*, Beyrut 2006, II, 70.

⁹ İbn Manzur, *Lisâni'l-Arab*, II, 1165; Zebidi, Muhammed Murtaza, *Tâcü'l-arûs min cevheri'l-kâmûs*, by. ts, XX, 506-507; Şener, “Huşû”, *DİA*, XVIII, 422-423.

¹⁰ Şuarâ 26/4; Şener, “Huşû”, *DİA*, XVIII, 423; Gezgin, A.Galip, “*Kur'an'da 'Huşû' Kelimesinin Semantik Analizi*”, *Tasavvuf İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi*, yıl: 2, sayı: 4, Eylül 2000, s. 84.

¹¹ Abdülbâki, Muhammed Faud, *el-Mu'cemül-müfehres li elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, İstanbul 1982,

Kur'ân'da huşû, Allah için saygıyla eğilmek, boyun eğmek,¹² korku, çekinme ve kaygı ile içten saygı duyma,¹³ kıpırdamadan yere bakarak durma,¹⁴ sesini alçaltma,¹⁵ aşağı doğru bakma¹⁶ çaresizlik gibi anlamlarda kullanılmaktadır. Buna göre huşûun terim anlamını Allah *karşısında duyulan saygı ve tazimden dolayı her türlü benlik iddiasını terk ederek O'na boyun eğme ve bunun hareketlere yansıyan tezahürü* şeklinde tanımlamak mümkündür.¹⁷ Huşû kelimesi korkudan ziyade sevgiye dayalı, kalben mutmain olmanın verdiği derin bir saygıyı ifade eder.¹⁸ Şöyle bir genelleme de yapılabilir: Huşû Allah'ın emirlerini gereği gibi yerine getirme, yasaklarından sakınma noktasında endişe taşıma halidir. Kalpteki bu halin zahire yansıması "fiilî huşû"dur.

Hasan-ı Basrî (110/728)¹⁹ ve Mâturidî (333/944)²⁰ huşûu, "kalpte sürekli olması gereken korku" olarak tarif ederken, Cüneyd-i Bağdâdî (298/911) "kalbin gaybı bilene karşı zillet içinde bulunma halidir." şeklinde tanımlamıştır²¹.

Mutasavvıf müelliflerin kalbî fiillerden saydıkları huşûu, alimlerden bazıları sakın ve vakur olmak gibi beden ve organlara ait bir tavır, bazıları ise hem kalp hem de bedenle ilgili bir durum olduğunu düşünmüşlerdir ki Râzî (606/1209) ve Beyzâvî (685/1286) evlâ olanın bu olduğu kanaatindedir. Çünkü kalpte oluşan huşû, uzuvlarda sükûnet ve tevazû şeklinde ortaya çıkar²².

Kalbin huşûu, imân edip Allah'a saygı duyması, övmesi, anması ve O'na karşı gelmekten sakınmasıdır. Zıddı olan katı kalplilik ise, kalbin dinî değerler karşısında duyarsız, dinî öğütler karşısında vurdum duymaz olması ve İslâmî inanç ve düşünce hususunda mutmain olmamasıdır²³.

s. 233.

¹². Bakara 2/45; Âl-i İmrân 3/199; Ahzâb 33/35; Şûrâ 42/45; Hadid 57/16; Ğaşiye 88/2.

¹³. Enbiya 21/90.

¹⁴. Mü'minûn 23/2.

¹⁵. Tâhâ 20/108.

¹⁶. Kamer 54/7; Kalem 68/43.

¹⁷. Şener, Mehmet, "Huşû", *DİA*, İstanbul 1998, XVIII, 423.

¹⁸. Gezgîn, agm. s. 103.

¹⁹. Kuşeyrî, Abdülkerim, *Kuşeyrî Risalesi*, (Hazırlayan: Süleyman Uludağ) İstanbul 1991, s.284.

²⁰. Mâturidî, Ebu Mansur, *Te'vilâtü ehli'l-Kur'ân*, Beyrut 2004, III, 393.

²¹. Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risalesi*, s.284; Cebecioğlu, Ethem, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Ankara 1997, s. 372.

²². Râzî, Fahreddin *Mefâtihu'l-gayb*, Beyrut 2004, XXIII, 68; Kurtubî, *el-Câmi*; II, 7-8; Beyzâvî, Abdullah b. Ömer, *Envâru't-tenzîl ve esrâru't-te'vil*, İstanbul 1998, III, 397; Şener, "Huşû", *DİA*, XVIII, 423.

²³. Karagöz, İsmail, "Huşû" *Dini Kavramlar Sözlüğü*, Ankara 2006, s.272.

Huşû bir kavram olarak şöyle düşünebiliriz: Her şeyden önce kişinin Allah'a karşı son derece saygılı olması, kendini O'nun huzurunda hissedip sükûnet ve vakar içinde boyun eğmesi şeklinde manevî bir durumdur. Bu hal yalnız belirli ibâdetler esnasında değil, "Her nerede olursanız olun Allah sizinle beraberdir."²⁴ âyeti gereği, diğer zamanlarda da, hayatın her anında Allah'ın huzurunda olduğu bilinci ile kulun düşünce ve davranışlarında takınması gereken bir kulluk tavrı ve edebidir.²⁵ Bununla birlikte huşû denince ilk akla gelen, her şeyin sahibi olan Allah'ın huzurunda namazdaki gönülden saygı dolu bir duruştur. Çünkü Allah ile kul arasında vuslat olan²⁶ namaz hem şekil hem de muhteva olarak kulluğun derinden yaşanmasına ve hareketlerle ifade edilmesine en uygun ibadetlerin başında gelir.

Hız. Ebû Bekir'e (13/634) göre huşû, "namazda sükûnet, sağa sola bakmamak, çaresizlik ve Allah'tan korkmak"; Hız. Ali'ye (40/660) göre ise "Çevredeki Müslümanlara yumuşak davranmakla birlikte namazda gözlerini secde mahallinden ayırmayıp, sağa sola bakmamaktır."²⁷ Buna göre huşûun belirtileri Yüce Yaratıcının huzurunda bulunduğu bilinci ile bütün uzuvlarda ortaya çıkar. Mukâtil b. Süleyman (150/767) gibi bazı İslâm alimleri namazdaki huşû, kişinin namaza durduğu zaman sağında solunda kimlerin bulunduğunu bilmeyecek derecede kendisini ibadete vermesi şeklinde anlamışlardır²⁸.

Namazda huşûun kalbî boyutu ve bedene yansıyan yönleri vardır. Huşûlu bir şekilde namaz kılmayı amaçlayan bir kimsenin zâhirî ve bâtinî bir takım şartları yerine getirmesi gerekmektedir. *Zahirî şartlar*; başın öne eğilmesi, kıyamda gözlerin secde mahalline odaklanması ve secde mahalli dışında bir yere bakılmaması, rûkûda ayakların üzerine, secdede burnun iki yanına, oturuşta kucağa, selam verirken sağ ve sol omuz başlarına bakılması, kıyamda saygının bir göstergesi olarak sağ elin sol el üzerine konulması, Kur'an'dan okunanların huzur içinde dinlenilmesi bunlardan bir kaçıdır²⁹.

Huşûun *bâtinî şartlarına* gelince; kişinin Allah'tan korkup, O'nun karşısında kendini küçük görerek kalbini mümkün olduğunca namaz dışı düşünce ve fikirlerden arındırması, Allah'a tazim dışında her şeyi terk etmesi, Yüce Allah'ı görmese

²⁴. Hadid 57/4.

²⁵. Şener, "Huşû", *DİA*, XVIII, 423.

²⁶. Mekki, Ebû Tâlib, *Kütü'l-kulûb*, (trc. Muharrem Tan), İstanbul 2004, III, 331.

²⁷. Cassâs, Ebû Bekr Ahmed b. Ali er-Râzi, *Ahkâmü'l-Kur'an*, Beyrut 1993, III, 372; Kurtubî, *el-Câmi'*, II, 71.

²⁸. Mâturidi, *Te'vilât*, III, 393; İbnu'l-Arabî, Ebû Bekir b. Muhammed, *Ahkâmü'l-Kur'an*, Kahire, 1967-1968, III, 1309; Kuşeyri, *Risalesi*, s.284.

²⁹. Mekki, *Kütü'l-kulûb*, III, 327; Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl*, III, 397; Yazır, *Hak Dini*, V, 3428; Atar, Fahretin, "Namaz", *İslam İlmihali*, İstanbul 2006, s.342.

de O'nun kendisini görüp bildiğini düşünerek dünyevi ilişkilerden kurtulmaya çalışarak muhabbetullahı gark olması bunlardan bir kısmıdır.³⁰ Kişinin kendisini bir şeye vermesi durumunda, başka her şeyi unutmaya câri olan âdet-i ilâhiyenin bir gereğidir.³¹ Namazda huşû sahibi olan kimsenin kalbinde Rabb'ine karşı tevazu ve tezellülün en üstün hali meydana gelir. Kalp namazda huşûya erdiğinde kendisini Allah'ı hatırlamaktan alıkoyan şeyleri terk eder.³²

B. Namazda Huşûun Önemi

Kur'an'da "الَّذِينَ هُمْ فِي صَلَاتِهِمْ خَاشِعُونَ قَدْ أَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ": Gerçekten namazlarında huşû içerisinde olan müminler kurtuluşa erecektir."³³ âyeti ile gerçek kurtuluşa ereceklerin özellikleri sıralanırken ilk sırada namazı huşûya riâyet ederek kılanların zikredilmesi namazda huşûun önemini göstermesi bakımından dikkate değer bir husustur. Aynı zamanda bu âyet, huşûun terk edildiği bir namazın, vaat edilen kurtuluşu sağlamayacağına da delâlet eder.³⁴ Huşû olmadıktan sonra namaz, anlamsız hareketlerden ibaret kalır. Bu ayette geçen "خَاشِعُونَ" ifadesi, bedeninin olduğu kadar kalbin de bir durumudur. Kalbin huşûu korkması, bedeninin huşûu ise, gözün secde mahalline bakması, namazla ilgisi olmayan her şeyden yüz çevirmesi,³⁵ namazda sağa sola bakmaması,³⁶ tövbe-kâr olarak Allah'ın huzurunda durma³⁷ kalp yumuşaklığı ve vücut azalarının lüzumsuz hareketlerden uzak tutulması, kıyamda tazimen sağ elin sol el üzerine konulması şeklinde tefsir edilmiştir. Buna göre namazda huşûu amaçlayan kimsenin sonuçta mâbûda çaresizlik içinde boyun bükmesi şeklinde ortaya çıkacak olan zahiri; ümit ve korku içinde olma ruh hali ile batını şeyleri sağlamış olması gerekir.³⁸

³⁰. Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, XXIII, 68; Beyzâvî, *Envârû't-tenzîl*, III, 397; Yazır, *Hak Dini*, V, 3428. Hz. Peygamber, Cebrâil tarafından kendisine yöneltilen "İhsan nedir?" sorusuna: "Allah'ı görüyormuşçasına O'na ibadet etmendir. Her ne kadar sen O'nu görmüyorsan da, O seni görüyor." buyurmuştur. Buhârî, Tefsir 31/2; İman 37; Müslim, İman 57; İbn Hanbel, I, 27.

³¹. Şâtübî, Ebû İshak İbrahim b. Musa b. Muhammed, *el-Muvâfakât* (trc. Mehmet Erdoğan) İstanbul 1990, II, 191.

³². Karafî, Şihâbüddin Ahmed b. İdris, *ez-Zehîra*, Beyrut 1994, II, 235.

³³. Mü'minûn 23/1-2.

³⁴. Maverdî, Ali b. Muhammed b. Habib, *el-Hâvî'l-kebir*, Beyrut 1994, II, 191; Beyzâvî, *Envârû't-tenzîl*, III, 397.

³⁵. Cassâs, *Ahkâmû'l-Kur'ân*, III, 372; Maverdî, Ali b. Muhammed b. Habib, *en-Nüket ve'l-uyûn*, Beyrut ts. IV, 45; Zemahşerî, Cârullah Muhammed b. Ömer, *Keşşâf*, Riyad 1998, IV, 213; Neseî, Abdullah b. Ahmed b. Mahmud, *Medâriku't-tenzîl ve hakiku't-te'vîl*, (*Kitâbu Mecmûatün mine't-tefâsir* içinde) Beyrut, ts., III, 396.

³⁶. Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, XXIII, 68.

³⁷. Mâverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, IV, 45.

³⁸. Beyzâvî, *Envârû't-tenzîl*, III, 397; Âlûsî, Şihâbüddin, *Rûhü'l-meânî*, Beyrut, ts., XVIII, 3.

Bir seferinde namazda sakalı ile meşgul olan bir adamı gören Hz. Peygamber, insanın ruhu ile vücudu arasındaki irtibata işaretle “*Şayet bu şahsın kalbi huşû içinde olsaydı elbette organları da huşû (derin saygı) içinde olurdu.*”³⁹ buyurmuştur. Dolayısıyla huşû insanın hem ruhen yaşadığı psikolojik bir durumu hem de bedenen bazı tezahürleri çağrıştırır.⁴⁰

Namaz, her şeyden önce dinen belirlenen kurallar çerçevesinde yerine getirilmesi gereken bir ibadet olmakla beraber sadece biçimsel hareketler bütünü değildir. Ebû Tâlib el-Mekkî’ye (388/996) göre namazın amacına uygun olabilmesi için kalbin, beden, dilin ve aklın (zihinsel süreçlerin) iştiraki ile yerine getirilmesi gerekir.⁴¹ Onda kalp, beden, dil ve aklın katılacağı unsurlar vardır. Beden için kıyam, rükû, secde, oturuş ve eğilip kalkma gibi namazın sözlü ve şekli rükûnlarıyla ilgili olarak dinen belirlenen kurallara uyularak edâ edilmesi; dil için tekbir, hamd, istiâze (eûzü besmele çekmek), istiâne (yardım dileme), tesbih, istiğfar ve duâ anlamları taşıyan çeşitli lafızlarla salavât ve Kur’ân âyetlerini telaffuz etme; akıl için düşünme ve anlama; kalp için huşû ve manevî lezzet alma vardır. Kul bu sayede namaz kılarken sağında ve solunda kimin olduğunu bilmeyecek kadar namaza yoğunlaşır, adeta Allah’a râm olur.⁴²

İbadetlerin aşk ve şevk ile gönülden yapılmasını yoksa arzulanan neticelerin elde edilemeyeceğini, bu sebeple huşû namazın tam olmasının şartı gören⁴³ Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî (672/1273), namazda olması gereken şekil-mana bütünlüğünü şu ifadelerle ortaya koyar: *Namaz içtedir fakat sen onu mutlaka şekillere sokarsın. Görünüşte rükû ve secde ile ona bir sûret vermek lazımdır. Bunları yaptığın zaman, ondan nasibini alır, muradına erersin. “Onlar, namazlarına devam ederler”⁴⁴ âyetindeki namaz rûhun namazıdır. Sûreten, şeklen kılınan namaz geçicidir, devamlı olmaz. Çünkü ruh, deniz âlemdir, sonsuzdur; cisim ise deniz kıyısı ve karadır; sınırlı ve ölçülüdür. İşte bu yüzden devamlı namaz ancak rûhun olabilir. Rûhun da rükûu, secdesi vardır; fakat bunları açıkça şekillerle göstermek gerekir. Çünkü mânânın sûretle bağlılığı vardır. İkisi bir olmadıkça fayda vermez. Eğer kayısı çekirdeğinin sadece içini ekersen bir şey bitmez. Oysa onu kabuğu ile diktiğin zaman biter.*⁴⁵

³⁹. Müttakî el-Hindî, *Kenzü'l-ummâl fi sünneti'l-akvâl ve'l-ef'âl*, Beyrut 2004, III, 61, H.No: 5888.

⁴⁰. Gezgin, agm, s. 96.

⁴¹. Mekki, *Kütü'l-kulûb*, III, 330; Yıldız, Abdullah, “Namaz: Tevhid İnancının Pratiği” *İslam’a Giriş*, İstanbul 2008, s.270.

⁴². Certel, Hüseyin, “Ebû Tâlib el-Mekkî’de Namazın Psikolojisi” *Tasavvuf İlimi ve Akademik Araştırma Dergisi*, yıl: 4 sayı:10, Ocak-Haziran 2003. s.139, 142

⁴³. Mevlânâ, Celâleddîn-i Rûmî, *Mesnevî*, (trc. Süleyman Nahifî), İstanbul 2007, I, 53 (b.396)

⁴⁴. Meâric 70/23.

⁴⁵. Mevlânâ, *Fîhi Mâ Fîh*, (çev. Meliha Ülker Anbarcıoğlu), İstanbul 2007, s.175.

Görüldüğü üzere Mevlâna burada rûhun namazından bahsederek namazın ruhunu ve namazda devamlı olmanın ne demek olduğunu anlatmaya çalışmakta, ancak rûhun namazının olabilmemesinin de bedenın şekli namazından geçtiğini özellikle belirtmektedir. Mevlâna, ibadetlerin şekil ve mana bütünlüğü içerisinde yapılmasının gereği üzerinde ısrarla durmuştur. O, bu bağlamda ibadetlerin içerisini boşaltarak onları âdet haline getirip yalnızca şekilden ibaret görenleri kıyasıya eleştirmiştir. Çünkü ona göre ibadet, ruhu ve bedeni ile ibadettir. Şekil ve mana bir bütünün iki temel parçasıdır, biri olmadan diğeri olmaz.

Hız. Peygamber'den nakledilen bir hadis üzerine Ubâde b. Sâbit insanlardan ilk kaldırılacak şeyin huşû olduğunu, büyük bir mescide girildiği zaman huşu üzere olan tek şahsın görülemeyeceği zamanın yakın olduğunu haber vermektedir.⁴⁶ Hız. Peygamber de “Allah'ım alçak gönüllü bir duyarlılık (huşû) içinde olmayan kalpten sana sığınırım.” buyurmaktadır⁴⁷.

“Sabırla, namazla Allah'tan yardım dileyin, Rablerine kavuşacak ve O'na döneceklerini umanlar ve huşû duyanlardan başkasına namaz elbette ağır gelir.”⁴⁸ âyeti sabır ve namazın, ancak huşû sahibi olan kimselere ağır gelmeyeceğini bildirir. Âyette geçen sabır ve namaz kavramlarını birlikte değerlendirdiğimizde, âyet, namaz kılma konusunda gösterilmesi gereken sabrı anlatır. Buna göre, insan namaz kılariken kalbin samimiyetini gösterme, her türlü kuruntuyu bir yana bırakma, zihni namaz dışı şeylerden arındırma, şeklen ibadete odaklanma, ibadet bilinci içerisinde olma gibi yükümlülük ve zorlukların üstesinden gelme durumundadır⁴⁹.

İbadetler yerine getirilirken sevgiyle, gönülden, isteyerek yapıldığı zaman kişinin ruhen ve mânen ilerlemesine yardımcı olur, aksi takdirde, sıradan bir emri yerine getirir gibi, kişilere fazladan bir külfet gelir ki, bu ibadetlerin temel esprisine aykırıdır.⁵⁰ Hız. Peygamber'in “Kıldığı namaz kendisini kötülük ve çirkinliklerden alıkoymayan kimsenin namazı, ancak kişinin Allah'tan uzaklaşmasına sebep olur.”⁵¹, “Nice namaz kılanlar vardır ki, onların namazından nasibi yorgunluk ve zahmetten başka bir şey değildir.”⁵² şeklindeki hadisleri namaz ibadetinin bu yönünü anlatmaktadır. Elmalılı'nın ifadesiyle “İkrah ile yapılan amelde dinin vadettiği sevap

⁴⁶. Bk. Tirmizi, İlim, 5.

⁴⁷. Müslim, Zikir, 48; Tirmizi, Daavât, 69.

⁴⁸. Bakara 2/45.

⁴⁹. Kasapoğlu, agm., s. 184.

⁵⁰. Gezgin, agm., s. 88.

⁵¹. Bu hadisi Ahmed b. Hanbel “Kitâbü'z-zühd”de İbn Mes'ud'dan mevkuf olarak, İbn Cerir ise merfu olarak rivayet etmektedir. Bk. Aclûni, İsmail b. Muhammed, *Keşfü'l-hafa*, Beyrut 1997, II, 247.

⁵². İbn Hanbel, II, 373; İbn Mâce, Sıyam, 21; Dârimî, Rikak, 12

*bulunmaz, rıza ve hüsnü niyet bulunmayınca hiçbir amel ibadet olmaz... dinen talep edilen şeylerin hepsi ikrahsız, hüsnü niyet ve rıza ile yapılmalıdır...”*⁵³

İslâm alimleri namazda huşû konusunu biri şekli, diğeri manevî olmak üzere iki açıdan ele almışlardır. Fakihlerin çoğunluğunun yer aldığı birinci gruba göre bir namaz farz ve vacipleri eksiksiz olarak kılınmışsa bu namaz sahihtir ve sünnetlerinin terki sevap açısından bir kusur ise de sıhhatine mani değildir. Çoğunu müfessir ve mutasavvıfların oluşturduğu ikinci grup alimler ise, namazın şeklinden çok ruhu, kılınış gayesi ile ilgilenmişler ve namazdan asıl maksadın Allah'ın yüceliğini hatırlama olduğunu ve bunun gaflet içerisinde yerine getirilemeyeceğini ifade etmişlerdir. Huşûa delalet eden bazı âyet ve hadislerin vucub ifade ettiğini söyleyen Râzî bu ayırımı şu şekilde işaret eder: “... Bize göre namazda huşû sevabın şartıdır. Huşû olmadığı zaman namazın kazası gerekmez. Fakihler meseleye sevap açısından değil iadesi gerekip gerekmeyeceği açısından bakmışlardır. Yani namazda Allah'ın azametini küçümseyen, ondan gafil olan bir kimse zahiren namazı eda etmiş olur, ancak böyle bir kimse kınanır.”⁵⁴ Ayrıca namaz sırasında başka düşüncelere dalmak ayrı şeydir, namaza hiç dikkat etmemek ve namazda her zaman başka şeyler düşünmek ayrı şeydir. Birinci özellik insanın zaafından olup, irade dışı olarak insanın aklına bazı düşünceler gelebilir. Bir mümin dikkatinin namazdan kaydığını hissettiği anda yeniden dikkatini toplamaya çalışmalıdır. İkinci özellik ise “عن صَلَاتِهِمْ سَاهُونَ: namazdan gafil olma.”⁵⁵ tarifine girer. Çünkü bu durumda onun namazı bir egzersiz gibidir. Kalbinde Allah'ı zikretme şeklinde bir niyeti yoktur. Namazın başından sonuna kadar, kalbi hiçbir an Allah'a yönelmez⁵⁶.

Hz. Peygamber şöyle buyurmaktadır: “*Namaz kıldığın zaman, veda eden gibi namaz kıl.*”⁵⁷ Bu da her namazı, son kez namaz kılıyormuşçasına edâ etmek demektir.

Hatem-i Esam'a (237/851) nasıl namaz kıldığını sorulduğunda şöyle cevap verir: “*Vakit yaklaşınca güzelce abdestimi alırsın, namaz kılacağım yere gidersin, orada oturursun, aklımı başıma alırsın, sonra namaz için ayağa kalkarsın. Kâbe'yi iki kaşım arasına, sırat'ı ayaklarımın altına, cenneti sağıma, cehennemi soluma alırsın, Azrail'i tepemde kabul eder ve bu namazı hayatımın son namazı diye düşünür ve bu şekilde korku ve ümitle alemilerin Rabb'inin huzuruna durursun, tahkik ile tekbir alırsın, ağır ağır ve mana-*

⁵³. Yazır, *Hak Dini*, II, 861.

⁵⁴. Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, XXIII, 69.

⁵⁵. Mâûn, 107/5.

⁵⁶. Mevdûdi, Ebu'l-A'lâ, *Tefhîmu'l-Kur'an*, (trc. Yusuf Karaca ve diğerleri), İstanbul 1987, VII, 257.

⁵⁷. İbn Mâce, Zühd, 15; İbn Hanbel, *Müsned*, V, 412.

sını düşünerek Kur'an okurum, tevazu ile rükû eder huşû ile secdeye kapanırım..."⁵⁸ İbn Abbas (r.a) "Manasını düşünerek huşû ile kılınan iki rekat namaz, gafil kalp ile akşamdan sabaha kadar kılınan namazdan hayırlıdır." buyurmuştur⁵⁹.

II. Namazda Huşûun Hükümü

Fakihler huşûun namazın farzlarından mı, sünnetlerinden mi yoksa fazilet ve tamamlayıcılar (mükemmilât)ından mı olduğu hususunda ihtilaf etmişlerdir. Bazı Hanefî, Mâlikî, Şâfiî ve Hanbelî fakihler huşûun namazın ayrılmaz bir parçası olduğu kanaatinde dirler. Ancak içeriğinde ihtilaf etmişlerdir. Fakihlerin bir kısmı "huşû namazın farzlarından, ancak terki namazı bozmadı, çünkü o affedilmiştir," derken diğer bazıları, "huşû' namazda farzdır ve terki diğer farzlarda olduğu gibi namazı bozar." derler⁶⁰.

Bir diğer grup alime göre huşû, namazın sıhhat şartıdır, fakat namazın bir kısmında huşûa yer verilmesiyle bu şart yerine getirilmiş olur. Dolayısıyla onlara göre, namazın cüz'î bir kısmında huşû olsa, geriye kalan kısmında olmasa da namazda huşû şartı gerçekleşmiş olur. Bu görüş sahiplerinin bazılarına göre huşû en az namazın bir rükününde mevcut olmalıdır. Bundan dolayı dünya ve dünyalıkların arkada bırakılmasını sembolize eden iftitah tekbirinde huşûu şart koşmuşlardır.⁶¹ Namazda huşû ile iftitah tekbiri alan bir kimse namazın diğer rükünlerinde namaz dışı şeyleri düşünenecek olsa namazın iadesi gerekmez. Namazın her hangi bir rükününde huşûu sehven terk eden kimse bundan dolayı muaheze olunmaz, bu durum affedilmiştir. Huşûun namaz için çok önemli olduğuna inanan İslâm alimlerinin büyük çoğunluğuna göre huşûu terk sevabın eksilmesi veya hiç sevap alamamaya sebep olsa da, namazda kalbi Allah ile beraber olmayan kimsenin namazının hiçbir kıymeti yoktur, denemez.⁶² Namazda huşûun hükümü konusunda alimlerin görüşlerini üç grupta toplamak mümkündür:

A. Vacib Kabul Edenler

Râzî, Beyzâvî, Şevkânî (1250/1834) ve diğer bazı alimler aşağıdaki delillerden hareketle namazda huşûun vacip/farz olduğunu söylerler.

⁵⁸. Gazâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed, *İhyâü ulûmi'd-dîn*, İstanbul 1985, II, 78; Ekerim, Sema Sayın, *Namaz ve Karakter Gelişimi*, İstanbul 2006, s.41-42.

⁵⁹. Gazâlî, *İhyâ*, II, 78.

⁶⁰. *Mevsûâtü'l-fukhiyye*, (Mv.F), Kuveyt 1991, XIX, 118.

⁶¹. Behûtî, Mansur b. Yunus İdris, *Keşşâfü'l-kuna' an metni'l-iknâ'*, Beyrut 1982, I, 392; İbn Âbidîn, Muhammed Emin, *Hâşiyetü reddi'l-muhtâr ale'd-dürri'l-muhtâr şerhu tenviri'l-ebâr*, İst. 1984, I, 417; Mv.F, XIX, 119.

⁶². İbn Nuceym, Zeynuddin b. İbrahim el-Mısırî, *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, Dımaşk 1983, s.39; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, I, 417.

1- Kur'an'da “ أَفَلَا يَتَذَكَّرُونَ الْقُرْآنَ أَمْ عَلَى قُلُوبٍ أَقْفَالُهَا : Kur'an'ı(n anlamını) düşünmüyorlar mı? Yoksa kalbler(ünün) üzerinde kilitleri mi var (ki hiçbir hakikat gönüllerine girmiyor)?”⁶³ buyurulmaktadır. Bu âyete göre namazda okunan âyet ve duaların manasını düşünmeksizin tedebbürden söz edilemez. Ayrıca “ وَرَتِّلِ الْقُرْآنَ تَرْتِيلًا : Kur'an'ı ağır ağır/ tane tane oku.”⁶⁴ âyeti ile Yüce Allah, âyetlerin okuyan ve dinleyen taraftan manası anlaşılacak şekilde tertil ile (yavaşça) okunmasını ve manası üzerinde tefekkür edilmesini emretmektedir⁶⁵.

2- Namaz Allah'ı zikirdir. Zikredilen Allah'a karşı gönlünde saygı ve heybet olmazsa zikrin ne anlamı olabilir?! Çünkü Yüce Allah, Hz. Musa'ya hitaben “ وَأَقِمِ الصَّلَاةَ : Beni anmak için namaz kıl.”⁶⁶ buyurmaktadır ki bu ayetteki emir *vucub* ifade eder. Gaflet zikre/hatırlamaya ters bir durumdur. Namazda tamamen gaflet içinde olan bir kimse, namazı Allah'ı anmak için kılmış olabilir mi?” Namazda Allah'tan gaflet etmek, namazın amacı dışına çıkmak olur⁶⁷.

3- “ وَلَا تَكُن مِّنَ الْغَافِلِينَ : Gafillerden olma.”⁶⁸ âyetinin zâhiri *tahrim* ifade eder. Ayrıca Allah'ın “ لَا تَقْرَبُوا الصَّلَاةَ وَأَنْتُمْ سُكَارَى حَتَّى تَعْلَمُوا مَا تَقُولُونَ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا : Ey iman edenler: Ne söylediğinizi bilinceye kadar sarhoş iken namaza yaklaşmayın.”⁶⁹ âyetinin “Ne söylediğinizi bilinceye kadar” ifadesi, sarhoş kimseleri namaza yaklaşımdan men etmenin illetini açıklamaktadır. Bu illet, zihnini vesvese ve dünya düşünceleri kaplamış gafil kişiler için de geçerlidir ki, o da sarhoşluğun bir başka türüyle sarhoş olmuştur.⁷⁰ Bu bağlamda Muhammed Esed (ö.1992), “âyette geçen 'sarhoş iken' (sükârâ) ifadesi, sadece alkol türü sarhoş edicileri kapsamaz; çünkü 'sük'r' terimi, geniş anlamıyla, insanı zihinsel melekelerini tam olarak kullanmaktan alıkoyan herhangi bir zihinsel uyuşukluk, ... kısaca normal muhakemenin şaşıtı veya ortadan kalktığı her türlü durumunu ifade eder. Kur'an, bilinçli olmayı her ibadetin vazgeçilmez unsuru olarak sürekli vurguladığından, insan, namaza ancak zihinsel melekelerine

⁶³. Muhammed 47/24.

⁶⁴. Müzzemmil, 73/4.

⁶⁵. Râzi, *Mefâtihu'l-gayb*, XXIII, 68; Şevkânî, Muhammed b. Ali Muhammed, *Fethü'l-kadir*, Beyrut 1998, III, 560; Sâbüni, Muhammed Ali, *Ravâiu'l-beyân tefsîru âyâti'l-ahkâm mine'l-Kur'an*, İstanbul, ts. II, 622,628.

⁶⁶. Tâhâ, 20/14.

⁶⁷. Gazâlî, *İhyâ*, II, 76, 93; Râzi, *Mefâtihu'l-gayb*, XXIII, 69; Beyzâvî, *Envâru't-tenzil*, III, 397; Şevkânî, *Fethü'l-kadir*, III, 560; Behûti, *Keşşâfü'l-kunâ*, I, 392.

⁶⁸. Arâf 7/205

⁶⁹. Nisâ 4/43

⁷⁰. Gazâlî, *İhyâ*, II, 75, 93; Beyzâvî, *Envâru't-tenzil*, III, 397; Şevkânî, *Fethü'l-kadir*, III, 560-561; Yazır, Muhammed Hamdi, *Alfabetik İslâm Hukuku ve Fıkıh İstılahları Kamusu*, (Yayına hazırlayan: Sitki Güllü) İstanbul 1997, IV, 277.

*tam hakim olduğu ve 'ne dediğinin farkında bulunduğu zaman durabilir.'*⁷¹ der. Namazda huşûun, namazın vaciplerinden olduğunu kabul eden Hanbelî fakih İbn Hâmid (403/1012) ve İbnü'l-Cevzi'ye (656/1258) göre bir namazın çoğunda vesvese hakim ise, bu vesvese o namazı iptal eder⁷².

4- Namazın hayasızlıktan ve fenalıktan alıkoyuculuğunu anlatan âyeti⁷³ teyit edici olarak Hz. Peygamber "Kıldığı namaz, kendisini kötülük ve çirkinliklerden alıkoymayan kimsenin namazı, ancak kişinin Allah'tan uzaklaşmasına sebep olur."⁷⁴ buyurmaktadır. Gafil bir kimsenin namazı kendisini kötülüklerden uzaklaştırır. Gafletle kılınan namazı Hz. Peygamber, "Nice namaz kılanlar vardır ki, onların namazından nasibi yorgunluk ve zahmetten başka bir şey değildir."⁷⁵ sözleri ile anlatmıştır. Bir kimse namazda Allah'ı ne kadar hatırlarsa, onun kıldığı hakiki namaz o kadardır.⁷⁶ Bu sebeple kişinin kıldığı namazından kendisine faydası dokunan kısmı, ancak akıl erdirerek kıldığı kısımdır. Yani akli başka yerde iken kıldığını namazın kendisine faydası dokunmaz⁷⁷.

5- Haberlerde belirtildiği üzere namaz kılan, Rabb'i ile gizli konuşmaktadır. İnsan ya münâcât için ya da sırf harfleri ve sesleri tekrarlamak için zikreder. Hiç kimse gayesiz olarak harfleri ve sesleri tekrarlamayı münâcât olarak düşünmez. Çünkü gayesiz olarak harfleri tekrarlamamanın anlamı yoktur. Dil gönülde bulunanı söyler, söylediğini de bilinçli söylerse münâcaat olur. Namazda okudukları âyet ve dualarla, yaptığı hareketlerle neyi amaçladığından gafil olan kimse ne kadar namaz kılmuş olabilir ki? Kalbi, Allah'tan gafil olarak bu fiilleri yapan bir kimse tazim için yapmış olamaz. Kalbi gaflet içinde ve bilinçsiz olarak "اهدنا الصراط المستقيم" *Bizi doğru yola ilet.*⁷⁸ diyen bir kimse ne söylediğinin farkında değilse sırf kelimeleri tekrar etmiş olur.⁷⁹ Hasılı namazda kıraat, dua ve zikirden maksat Allah'a hamd etmek, O'nu övmek ve O'na yalvarmaktır. Burada muhatap Allah'tır. Kalbi gaflet perdesi ile kapalı olduğu halde, muhatabından gafil şekilde âdet gereği dilin hareket ettirilmesi

⁷¹. Esed, Muhammed, *Kur'an Mesajı*, İstanbul 1999, I, 146. Ebû Tâlib el-Mekkî (388/996) de benzer kanaati nakleder. Bk. *Kütü'l-Kulûb*, III, 317.

⁷². Behütî, *Keşşâfu'l-kinâ'*, I, 393.

⁷³. Ankebût 29/45.

⁷⁴. Bk. Aclûnî, *Keşfu'l-hafa*, II, 247. H.No: 2601.

⁷⁵. İbn Hanbel, II, 373; İbn Mâce, Sıyam, 21; Dârimî, Rikak, 12

⁷⁶. Uludağ, Süleyman, *İslâm'da Emir ve Yasakların Hikmeti*, Ankara 1995, s. 83.

⁷⁷. Mekkî, Ebû Tâlib, *Kütü'l-kulûb*, III, 333; Gazâlî, *İhyâ*, II, 93.

⁷⁸. Fatıha 1/6.

⁷⁹. Gazâlî, *İhyâ*, II, 94; Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, XXIII, 68; Beyzâvî, *Envârü't-tenzil*, III, 397; Hâdimî, *Risâletü'l-huşû fi's-salât*, s. 200; Yazır, *Hak Dini*, I, 113.

namazın gerçek gayesini teminden uzaktır.⁸⁰ Namazda rüku ve secde de ancak Allah'a tazim ve onun emrine imtisal için yapılır. Bundan dolayı namazda huşû olmayınca namaz sırt ve baş gibi organların anlamsız hareketinden ibaret kalır.⁸¹

6- Bazı alimler namazda huşûun vacip olduğu konusunda icmâ olduğunu iddia ederler. Abdülvâhid b. Zeyd, bir kimsenin kıldığı namazdan aklettiği kısmın dışında bir karşılığın olmadığı konusunda alimlerin icmânının olduğunu ifade etmiştir. Yani sadece namazında bilinçli olarak kıldığı kısım kabul edilir demektir. Nisâburî (553/1158) de tefsirinde bu sözün sahih olduğuna “*Yoksa onlar Kur’ân’ı tefekkür etmiyorlar mı?*”⁸² âyetini delil getirir.⁸³

B. Sünnet Kabul Edenler

Hanbelilerle, Nevevî (676/1277) ve Şirbinî (977/1570) gibi Şafî fakihlerin büyük çoğunluğuna göre namazda huşû namazın sünnetlerinden olup terki halinde namaz fasit olmaz. Bu fakihler namazda okunan âyet ve duâların anlamlarını tefekkür, huşû sağlamada önemli bir yere sahip olduğu için huşû sünnettir demiş ve hiç olmazsa namazın bir kısmında huşûun olmasını şart koşmuşlardır.⁸⁴ Âyetlerin tertil üzere

⁸⁰. Gazâlî, *İhyâ*, II, 94-95.

⁸¹. Râzî, *Mefâtihul-gayb*, XXIII, 69; Beyzâvî, *Envâru't-tenzil*, III, 397.

⁸². Nisa 4/82.

⁸³. Mekki, *Kütü'l-kulûb*, III, 333; Beyzâvî, *Envâru't-tenzil*, III, 397; Şevkânî, *Fethü'l-kadir*, III, 560; Hâdimî, *Risâletü'l-huşû fi's-salât*, s. 201.

⁸⁴. Hafız Ali Rıza Sağman (1890-1965), (neşreden: Dücane Cündioğlu) tarafından “*Kur’ân -Mahiyeti- Başka Dile Çevrilmesi*” olarak başlıklandırılan makalesi’nde, namazda okunan âyetlerin anlamını düşünmenin gereksizliğini, hatta zararlı olacağını iddia etmektedir. Onun görüşleri özetle şöyledir: Her Müslümanın Kur’ân’ı anlaması, Kur’ân’ın emriyle sabit olan bir vazifedir. Buna rağmen herkes Kur’ân’ı anlamada aynı seviyede değildir. Kur’ân’ı anlamak ihtisas gerektirir. İbadet bilmiş ve anlayış işi değil, duyuş ve bağlanış işidir. Bu sebeple namazda okunan âyetlerin mübarek Allah Kelâmı olduğunu bilmek namazdan elde edilecek teberrük ve feyiz için yeterlidir. İbadet esnasında bu sözlerin manaları ile ilgilenmek, bu sözlerin medlûllerini kalbe getirmek zararlıdır, namazın bozulmasına dahi sebep olur. Zira Kur’ân, Allah’ın sıfatları, peygamberler, melekler, müminler, müşrikler, münâfıklar, hâinler, dağlar, yıldızlar vs. her şeyden bahseder. Bunlarla ilgilenmek, şuûrun onlarla ilgilenmesi demektir. Buna da ‘Allah’a ibadet’ denmez. Buna göre namazda okunan âyet ve duâların anlamı üzerinde düşünmek makul bir davranış değildir. Namazda gerekli olan okunanın manasının bilinmesinden ziyade okunanın Kur’ân olduğunun bilinmesidir. (*İslâmiyât*, c.1, sa. 2, 1998, s.99-124).

Kur’ân âyetlerinin geneline bakıldığında, muhataplarının onda anlatılanları namaz içinde veya dışında gibi bir ayırımı tabi tutmaksızın tefekkür etmeleri istenmektedir. Hatta Kur’ân’ı tefekkür etmeyenler, kalpleri kilitli olmakla nitelendirilmiştir (Muhammed 47/24). Hz. Peygamber de “Sizin en hayırlınız Kur’ân’ı öğrenen ve öğretendir.” (Buhari, Fedailü’l-Kur’an 21) buyurmaktadır. Hadis’de “okuyan ve

okunması, okunanı anlama ve düşünmeyi sağlayacağı için sünnet kabul edilmiştir. Hatta âyetlerin huşûu bozacak şekilde hızlı okunması mekruh görülmüştür.⁸⁵ Bir kimsenin namaz içinde veya dışında rahmet ayetleri okunduğunda Allah'tan rahmetini dilemesi; azabı anlatan ayetler okunduğunda bunlardan Allah'a sığınması gerekir. Örneğin “Allah hükmedenlerin en iyi hükmedeni değil midir?”⁸⁶ ayetini okuduğunda, “Evet öyledir ve ben de buna şahit olanlardanım,” “...Peki bundan sonra hangi söze inanacaklar?”⁸⁷ ayetini okuduğunda “Allah'a iman ettim.,” “De ki: Baksanıza, eğer suyunuz çekilse, size kim bir akar su getirebilir?”⁸⁸ ayetini okuyunca “âlemlerin Rabb'i olan Allah” demesi Şafilere göre sünnet, Hanefilere ve Ahmed b. Hanbel'e göre (nafile namaz kılanlar için) müstehabtır. Namazda okunan dualar için de, ayetlere kıyasla, durum aynıdır.⁸⁹

Hasılı bazı fıkıh alimleri huşûu namazın şartlarından kabul etmişlerse de büyük çoğunluk huşûun kalbî bir iş olduğu, irade dışı yönlerinin bulunduğu, kazanılması belli bir terbiye sürecini gerektirdiği, dolayısıyla her Müslümanın namaz esnasında kalp huzurunu sürekli korumasının mümkün olmadığı gerçeğinden hareketle huşûun namazın şartlarından değil, kemalini sağlayan sünnetlerinden olduğunu belirtmişlerdir. Malumdur ki, sünnetin terki namazı bozmayacağı gibi, sehiv secdesini de gerektirmez⁹⁰.

okutan” denilmeyip öğrenen ve öğreten denilmektedir. Çünkü öğrenme (te'allüm) ve öğretme (ta'lim) de öğrenilenin anlaşılması söz konusudur. Şu halde Kur'an'a karşı görevimiz dört aşamadan oluşmaktadır: Okumak ve okunanı dinlemek (A'raf 7/204; Nahl 16/98; İsrâ 17/106; Neml 27/92), anlamak (Nisa 4/82; İsrâ 17/41; Furkan 25/73; Sâd 38/29; Muhammed 47/24; Haşr 59/21), yaşamak (A'raf 7/176; Cuma 62/5) ve anlatmak (Mâide 5/67; En'âm 6/19). Meseleye namazda okunan âyetler açısından baktığımızda; okumak yanında anlamak gibi bir görevimizin olduğu da görülür. Buna rağmen Kur'an'ın her âyetini herkesin aynı düzeyde anlaması da beklenemez. Ancak okunan ayetlerden her biri konusuna göre okuyana mesaj vermektedir. O halde her Müslümanın gücü ve bilgisi nispetinde okuduğu âyetlerin anlamını düşünmesi, diğer bir ifade ile anlayarak okuması neden zararlı olsun ve yapıları ibadet olmaktan çıkarsın? Aksine okunan âyet ve duaları tefekkür namazda manevi atmosferin yakalanmasına yardımcı olur, inancındayız.

⁸⁵. Nevevî, Zekerîyya Muhyiddin b. Şeref, *Minhâcüt-tâlibîn*, Beyrut 2005, s.104; Şirbinî, *Muğni'l-muhtâc*, I, 278-279; Behûti, *Keşşâfu'l-kınâ'*, I, 392; Mv.F, XIX, 117.

⁸⁶. Tîn 95/8.

⁸⁷. A'raf 7/185.

⁸⁸. Mülk 67/30.

⁸⁹. Mekki, *Kütü'l-kulûb*, III, 319; Şirbinî, *Muğni'l-muhtâc* I, 278-279; Zuhaylî, Vehbe, *el-Fıkhu'l-İslâm ve edilletuh*, Dımaşk, 1984, I, 698.

⁹⁰. Behûti, *Keşşâfu'l-kınâ'*, I, 392; Zuhaylî, *el-Fıkhu'l-İslâm*, I, 679; Şener, “Huşû”, XVIII, 423.

C. Mendub ve Müstehab Kabul Edenler

Namazda huşû Mâlikilere göre mendub, Hanefilere göre müstehaptır.⁹¹ Hz. Peygamber namazda sakalı ile meşgul olan bir adamı görmüş, bunun üzerine “*Şayet bu şahsın kalbi huşû içinde olsaydı elbette organları da huşû içinde olurdu.*”⁹² buyurmuştur.

Bir kimse namazda huşûu terk etse cumhura göre namazı sahih olur. Çünkü yukarıdaki hadise göre Hz. Peygamber namazda sakalı ile meşgul olan kimseye bu hareketi ile huşûu kaybetmiş olacağını ifade etmesine rağmen namazını iade etmesini emretmemiştir. Ayrıca Hz. Aişe'nin rivayetine göre Hz. Peygamber, kendisine hediye edilen, dört köşeli ve çizgili deseni olan (ve hamîsa olarak isimlendirilen) bir elbise ile namaz kılmış, elbise üzerindeki desenler (a'lâm) kendisini meşgul ettiği, dikkatini dağıttığı için onu namazdan sonra çıkarıp sahibine iade ettirmiş, nakışsız, sade elbiseyi (enbicâniyye) tercih etmiştir. Burada da Hz. Peygamber böyle bir giysinin namazı tam olarak huşû içinde kılmasına engel olduğunu söylemesine rağmen⁹³ namazı iade ettiğine dair bir ifade zikredilmemektedir. Ayrıca kendisine hediyesi iade edilen sahâbiye bu elbise ile namaz kılmaması konusunda her hangi bir uyarıda da bulunmamıştır. Bu da huşûun namazın rükünlerinden olmayıp, terki halinde namazın bozulmayacağı, belki mekruh işlenmiş olacağı için sevabının eksileceği anlamına gelir. Nevevî, “bir kimsenin namazında huşûa mani olacak bir şey meydana gelse dahi bu namazın sahih olacağı konusunda fukahânın icmâ ettiğini” ifade etmiştir. Bu da namazda huşû'un vacib oluşu hakkında icmâ olmadığını gösterir. Ayrıca bir kimse ihlasla başladığı namaza daha sonra riya karıştırarak olsa, ihlasla başlanmasına itibar edilir. Namazın başlangıcında sağlanan ihlâs ve huşû daha sonra sürdürülemez de namaz geçerlidir ve sevap alır, ancak bu sevap ihsan derecesinde ikame edilen bir namazın sevabı gibi olmaz. O halde huşû namazın sıhhat şartlarından olmayıp onu tamamlayan mendubudur.⁹⁴

Gazâlî (505/1111) de namazda huşû ilgili pek çok delili sıraladıktan sonra bu

⁹¹. Karafî, *ez-Zehîra*, II, 235; Kâsânî, Alauddin Ebû Bekir b. Mes'ud, *Bedâiu's-sanâî' fi tertîbî's-şerâî'*, Beyrut 1974 *Bedâi'*, I, 215; İbn Nüceym, *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, s.39; Cezîrî, Abdurahman, *Kitâbü'l-fikh ale'l-mezâhibi'l-erbaa*, İstanbul 1986, I, 268.

⁹². Müttakî el-Hindî, *Kenzü'l-ummâl*, III, 61, h.no: 5888. Hadis, bu şekliyle hemen bütün fıkıh kaynaklarında zikredilmekle birlikte tespit edebildiğimiz kadarıyla Kütüb-i Sitte başta olmak üzere diğer bazı hadis kaynaklarında zikredilmemiştir. Ayrıca bu hadis senet açısından tenkit edilmiştir. Bk. Münâvî, Muhammed Abdürrezzak *Feyzül-kadîr şerhu'l-câmiî's-sağîr min ehâdisi'l-beşîri'n-nezîr*, Beyrut 1972, V, 319.

⁹³. Bk. Buhârî, Salât 15; Libâs 19; Müslim, Mesâcid, 15; Nesâî, Kible, 20; Aynî, Bedruddin Ebû Muhammed Mahmud b. Ahmed, *Umdetü'l-kâri şerhu Sahîhi'l-Buhâri*, b.y. ts. IV, 94.

⁹⁴. Bk. Nevevî, Zekerîyya Muhyiddin b. Şeref *el-Minhâc şerhu Sahih-i Müslim*, Beyrut 1997, V, 46; İbn Nüceym, *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, s.36-37; Behûtî, *Keşşâfu'l-kına'*, I, 392-393.

hususdaki görüşlerine şöyle devam eder: “İşte bu anlattıklarımız, mana bakımından namazda kalp huzurunun şart olmasına delildir. Ancak huzur-u kalp namazın sıhhat şartı değildir ve kalp huzuru olmadan kılınan namaz geçersizdir, demek fakihlerin icmâına muhaliftir. Fakihler hükümlerini azaların zâhirî amelleri üzerine bina ederler. Amellerin zâhiren icrası, insanı çeşitli cezalardan kurtarır. Esasen aynı fiilin âhirette fayda sağlayıp sağlamayacağı fikhın çerçevesi dışındadır. Konuya sevap açısından bakıldığında, huşûun âdeta namazın ruhu olduğu yönünde pek çok rivayet mevcuttur. Şu kadar var ki, zâhirî açıdan mükellefiyet söz konusu olduğunda fetvâ, halkın görünen kusurları nispetinde takdir edilir. Namazın tamamında kalp huzurunu şart koşturmak fetvâ makamı için mümkün değildir. İnsanların çoğu tam bir huzur-u kalpten acizdir. Buna ancak bazı kimselerin gücü yeter. Zaruret sebebiyle, namazın tamamında huzur-u kalbi şart koşturmak mümkün değilse de tamamen terk de edilemez. Hiç olmazsa cüz’i bir miktarında huzur-u kalbin bulunma zarureti vardır. Buna da en elverişli olan ilk tekbirdir. Bunun için zaruri olarak bu kadarı ile iktifa edilmiştir.”⁹⁵ Namazda huşûu çok önemsemesine rağmen Gazâlî ve Nevevî’ye göre fakihler, gaflet içerisinde de olsa bir kimsenin kıldığı namazın sahih olduğuna hükmetmişlerdir ve buna kimse muhalefet edemez.⁹⁶ Gazâlî ve Nevevî bu görüşü ile, huşûdaki eksikliğin namazı iptal etmeyeceğini söyleyen fakihlerin yanında yer almıştır.

III. Namazda Huşûu Etkileyen Hususlar

Hem dış görünüş hem de iç boyut açısından namazın özünü teşkil eden huşûa yol açan sebeplere sarılmak ve onu bozan etkenleri ortadan kaldırmak için çaba harcamak gerekir. Bu amaçla namazda ne okuduğunun farkına varmaya çalışmak, okunan âyetler ve dualar üzerinde derinlemesine düşünmek, Allah’ın huzurunda bulunma tecrübesini en canlı haliyle yaşamak; namazın hedefleri konusunda insanı duyarsızlaştıran düşünceleri zihinden uzaklaştırmak, çeşitli arzu ve eğilimlerin uyandırdığı kuruntuları kalpten temizlemek gerekir⁹⁷.

Namazın dosdoğru, hakkını vererek kılınabilmesi için namazdan önce ve namaz esnasında huşûa engel olan şeylerin tespit edilip giderilmesi gerekir.

A. Namazda Huşûa Mani Olan Durumlar

Hz. Peygamber’in çeşitli vesilelerle namazın şekil ve ruhuyla ilgili huşûa dikkat çeken sözlerinden hareket eden alimlerin, namazda huşûa mani olacağı için mekruh kabul ettikleri fiillerden bazıları şunlardır:

⁹⁵ Gazâlî, *İhyâ*, II, 96.

⁹⁶ Gazâlî, *İhyâ*, II, 96. Nevevî, *el-Minhâc*, V, 46.

⁹⁷ Kasapoğlu, agm., s. 185; Ekerim, *Namaz ve Karakter Gelişimi*, s. 31-34.

1- Cemaate yetişmek için koşmak. Hz. Peygamber “Kameti duyduğunuzda namaz için yürüyünüz, size sükûnet ve vakar yakışır. Cemaate yetişmek için koşmayınız yetişerseniz kııarsınız, yetişemezseniz kaçırduğınız rekatları tamamlarsınız.” buyurmaktadır.⁹⁸ Vakarı ortadan kaldıracak, telaşlı bir koşuşturma huşûu tehlikeye sokacağından, cemaate yetişmek için sükûnet içinde yürüme emredilmiştir⁹⁹.

2- Namaz esnasında zihnen ibadet dışı şeylerle meşgul olmak ibadette huşûun eksikliğini gösterir. Hz. Peygamber namazda ilâhî rıza ve rahmete nail olabilmek için aşırı hareketlerden sakındırılmış, yüzünü sağa sola çevirip bakmaktan kaçınılmasını istemiştir.¹⁰⁰

Hz. Aişe, Hz. Peygamber’e “namazda iltifat (yani sağa sola bakmak) nedir.” diye sorduğunda: “O, şeytanın kulun namazından kapıp kaçtığı bir şeydir.”¹⁰¹ buyurmuştur.

Hz. Peygamber, “Namazda sağa sola bakmadıkça, Allah o kul ile ilgilenir. Kul sağa sola bakınca artık ondan yüz çevirir.” buyurmaktadır¹⁰².

Namazda çevreyle ilgilenmek, gözleri secde mahallinden başka yönlere çevirmek huşûun yokluğunun tezahürleridir. Sadece şeklen gözlerin secde mahalline bakması veya hareketsiz durmak da huşû değildir. Kurtubî’nin naklettiğine göre Hz. Ömer (23/643) başını tevâzûdan dolayı eğen bir genç görünce: “Bu nedir? Başını kaldır. Huşû kalpte olandan fazla olmaz.” demiştir. Kurtubî’ye göre kalpten kaynaklanmayan huşû belirtileri ortaya çıkıyorsa bu münafıklık belirtisidir.¹⁰³ İmandan kaynaklanan huşûun kaynağı kalp iken, iki yüzlülük ve riyadan kaynaklanan huşû imajının kalple ilgisi yoktur. Böylece Hz. Ömer gönülden gelmeyen, yapmacık huşû gösterisine karşı çıkmıştır.

Namazda yüzünü kıbleden çevirmemek kaydıyla sağa sola bakmak, zihni meşgul edecek, kalbin huzur ve huşûunu kaçırarak şeylerin bulunduğu bir ortamda namazı kılmak da mekruhtur. Bu sebeple üzerinde insan veya hayvan resimleri bulunan elbise ile veya böyle bir kumaş üzerinde namaz kılmak huşûa mani olacağı için mekruh kabul edilmiştir¹⁰⁴.

⁹⁸. Buhârî, Ezân, 21.

⁹⁹. İbn Rüşd, *el-Beyân ve’t-tahsîl*, Beyrut 1988, I, 220-221; Karafî, *ez-Zehira*, II, 235.

¹⁰⁰. Bk. Buhârî, Ezân, 93; Salât, 12; Ebû Dâvûd, Salât, 165; İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, II, 439, H.No: 4563.

¹⁰¹. Buhârî, Ezân, 93; Salât, 12; Ebû Dâvûd, Salât, 165; İbn Ebî Şeybe, *Kitâbü’l-musannef fi’l-ehâdisi ve’l-âsâr*, Riyad 2004, II, 439, H.No: 4563.

¹⁰². Ebû Dâvûd, Salât, 165. Benzer hadis ve sahabe uygulamaları için bk. İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, II, 439-442.

¹⁰³. Kurtubî, *el-Câmi’*, II, 71.

¹⁰⁴. Aynî, Bedruddin Ebû Muhammed Mahmud b. Ahmed, *el-Binâye fi şerhi’l-hidâye*, b.y., 1980-1981,

Namazda gözleri kapatmak Hanefîlere göre mekruh iken,¹⁰⁵ Şafii fakih Şirbîni, sahih bir rivayet olmadığı için namazda gözleri kapamanın mekruh olmadığını söyler ve hatta İz b. Abdüsselâm'ın (660/1262) bir kimse namazda gözleri açık olduğunda sağa sola bakmaktan kendini alıkoyamıyorsa gözünü kapatması evladır, dediğini nakleder¹⁰⁶.

3- Zaruri olmadıkça namazda elbise ile meşgul olup onu düzeltmek, saç, sakal veya vücudu ile oynamak, parmak çıtlatmak huşûa engel olacağı için mekruh kabul edilmiştir.¹⁰⁷ Hz. Peygamber, Hz. Ali'ye "Namazda iken parmaklarını çıtlatma, çünkü bunda huşûu terk vardır."¹⁰⁸ buyurmuştur.

Kırda namaz kılariken secde mahallindeki taş ve benzeri şeylerin düzeltilmesi de yasaklanmış, ancak secdeye engel oluyorsa tek hareketle düzeltilmesine, namazı huşû içinde kılmaya yardım edeceği için Hz. Peygamber izin vermiştir¹⁰⁹.

4- Mümin, namaza durmadan önce açlığını gidermeli, ihtiyaçlarını karşılamalı ve namazda dikkat ve konsantrasyonunu bozacak hususları halletmelidir. Bu sebeple namaz vaktinin çıkması söz konusu değilse, yemek sofrası hazır ve ona arzulu iken¹¹⁰ veya abdesti sıkışırken namaza durmak, dikkati dağıtıp zihni meşgul edeceği gerekçesiyle Hz. Peygamber tarafından uygun bulunmamış olup,¹¹¹ mekruhtur.

5- Öfkeli ve bir hususta kaygılı iken namaza başlamak,¹¹² namazda âyetleri saymak huşûa engel olacağı için mekruh kabul edilmiştir.¹¹³ Ayrıca namazda rukû ve secdeleri tam olarak yapmayarak tadil-i erkânı ihlal eden, âyetleri, manası anlaşılmayacak tarzda hızlı okuyan, huşûa riâyet etmeyen kimseleri Hz. Peygamber "namaz hırsızı" olarak ilan etmiştir¹¹⁴.

Namaz, ilahi huzurda oluş şuurunun canlı tutulması gereken bir ibadettir.

II, 448; Atar, Fahrettin, "Namaz", *İslâm İlmihali*, s. 344-345.

¹⁰⁵ Mevsîlî, Abdullah b. Mahmud b. Mevdud, *el-İhtiyar li ta'lîli'l-muhtâr*, İstanbul, 1980, I, 62.

¹⁰⁶ Şirbîni, *Muğni'l-muhtâc*, I, 278.

¹⁰⁷ Kâsânî, *Bedâi'*, I, 215; Mevsîlî, *el-İhtiyar*, I, 61-62; İbnü'l-Hümmam, *Şerhu fethi'l-kadîr*, b.y. ts. I, 290.

¹⁰⁸ İbn Mâce, *İkâme* 42. Ayrıca namazda saç ve elbiseyi toplamakla meşgul olmayı yasaklayan hadis için bk. Buhârî, *Salât*, 56-57.

¹⁰⁹ Müslim, *Mesâcid*, 12; İbn Mâce, *İkâmetü's-salât*, 62; Şirâzî, Ebû İshak İbrahim b. Ali, *el-Mühezzeb fi'l-fikhi's-Şâfi*, Beyrut 1996, I, 296; Aynî, *el-Binâye*, II, 445-446; Kâsânî, *Bedâi'*, I, 215.

¹¹⁰ İlgili hadis için bk. Buhârî, *Ezan*, 42; Müslim, *Mesâcid*, 64.

¹¹¹ Müslim, *Mesâcid*, 67; Mâlik, *Salât*, 17; Nevevî, *Minhâci't-tâlibîn*, s. 109.

¹¹² Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Muhammed, *Neylü'l-evtâr şerhu münteka'l-ahbâr min ehâdisi seyidi'l-ahyâr*, Kahire, ts. III, 156; Nevevî, *Minhâci't-tâlibîn*, s. 109.

¹¹³ Şirâzî- *el-Mühezzeb*, I, 296; Mevsîlî, *el-İhtiyâr*, I, 62; İmam Mâlik'e göre mekruh değildir. İbn Rüşd, *el-Beyân ve't-tahsil*, I, 245; Bu konudaki rivayetler için bk. İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, II, 508.

¹¹⁴ İlgili hadisler için bk. Mâlik, *Muvattâ*, *Salât*, 72; İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, II, 156, H.No: 2974.

Bu sebeple Hz. Peygamber, “Biriniz namazda uyuklarsa, uykusu dağılıncaya kadar yatıversin! Zira uyuklayarak namaz kılsa belki istiğfar edeyim derken, kendine söver.” buyurmuştur.¹¹⁵ Ayrıca başka hadislerde gece namazına kalkan kimsenin ne okuduğunun farkına varamayacak derecede uykusu bastırılmışa yatması emredilmiştir¹¹⁶.

Hasılı namazın tam bir dikkat ve konsantrasyonla kılınmasını sağlayan her bir fiilin yapılması teşvik edilirken; dikkatin namaz dışı şeylere kaymasına sebep olabilecek iç ve dış uyarımlara karşı önceden önlem alınması tavsiye edilmektedir.

B. Namazda Huşûu Sağlayacak Durumlar

Huşû, kalpte oluşan derin sevgi ve saygıdan kaynaklanan, dışarıdan bakıldığında da tezahürleri görülebilen, yapmacık olmayan, içten gelen tabii bir sükûnet, gönülden boyun eğiş ve severek itaat halidir. Huşû içerisinde kendisini ibadete veren kişinin zihinsel olarak da bu işe odaklanması söz konusudur. Daha önce huşû bozan şeyler sıralanırken ifade edildiği gibi namaz öncesi, namaz esnasında ve sonrasında huşûu sağlayacak bazı önlemler alınabilir.

Hz. Peygamber “Hiçbir Müslüman yoktur ki; farz bir namazın vakti geldiğinde o namazı güzelce bir abdest alarak huşû ile kılsın da büyük günah işlemedikçe o namaz ondan önceki günahlarına kefâret olmasın. Bu her zaman için böyledir.”¹¹⁷ buyurarak mükemmel bir namazın güzel bir abdestle başlayıp, huşû içinde edâ edilmesi ile sağlanacağı ifade etmiştir.

Namazda huşû konusunun fıkıh kitaplarında ve namazla mükellef olan insanlarca genelde ihmal edildiğini ifade eden Ebû Saîd Muhammed el-Hâdimî (1176/1762-63), bu konuda müstakil bir risale yazmış¹¹⁸ ve bu risalede nelerin huşûu sağlayacağı konusuna da yer vermiştir.

Huşûun sağlanmasında şu hususlara dikkat edilmesi önem arz etmektedir:

1-İslâm'ın şîârı olan, kurtuluşu müjdeleyen ezanı duyan kimse kıyamet günündeki davetin dehşetini düşünmeli ve ezanı bu anlayışla dinlemelidir.¹¹⁹ Ezan insanlığa üstlendiği ilâhî emaneti/sorumluluğu hatırlatmaktadır. Nitekim rivayete

¹¹⁵. Müslim, *Salâtü'l-müsâfirîn*, 222; Tirmizî, *Salâtü'l-leyl*, 3.

¹¹⁶. Bk. Müslim, *Salâtü'l-müsâfirîn*, 223; İbn Hanbel, *Müsned*, II, 318.

¹¹⁷. Müslim, *Taharet*, 7; Darimi, *Salat*, 9.

¹¹⁸. Hâdimî, “*Risâletü'l-huşû fi's-salâti ve mâ yeteallaku bihâ mine'l-âdâbi'l-bâtuniyye ve'z-zâhiriyye*” s. 199. Bu risalenin de içinde bulunduğu bir kısım risaleleri Konevî Abdülbasir Efendi tarafından “*Mecmûâtü'r-rasâil*” adıyla 1302'de yayınlanmıştır. Ayrıca Saffet Köse'nin “Ebû Saîd el-Hâdimî ve Namazda Huşû Risalesi” (Yeni Hizmet, sy. 5, İstanbul 1996) başlıklı bir çalışması da yayınlanmıştır.

¹¹⁹. Hâdimî, *Risâletü'l-huşû fi's-salât*, s.203; Atar, “Namaz”, *İslâm İlmihali*, s.352.

göre namaz vakti girdiğinde Hz. Ali'nin benzi sararır, kendisini bir endişe kaplar ve "bana, semaya, yeryüzüne ve dağlara tevdi edilip onların üstlenmekten kaçındıkları emanet verildi ve onu ben yükledim, gereğini yapacağım, ancak onu hakkıyla yerine getirip getirmediğimi bilmiyorum." derdi¹²⁰.

2- Mümkün olduğunca namaz vakti girmeden önce farz, sünnet ve âdabına riayet ederek abdest alıp ezan beklenmelidir. Besmele çekip her bir uzvu yıkarken İslâm bilginleri tarafından önerilen ilgili abdest duaları anlamları tefekkürle okunarak abdest alınmalıdır. Abdestini bu şekilde alan kimse zâhiren temizlenmiş olur. Bu kimsenin Allah'ın nazargâhı olan kalbini, tevbe ile günah ve kötü huylardan temizlemeden Rabb'ine yönelmekten hayâ etmesi gerekir¹²¹.

3- Namaz kılınacak mescidin, odanın, elbisenin temiz olması kadar huşûa engel olmaması için sade olması da önemlidir.¹²² Çünkü namaz kılanların kalplerini meşgul edecek şekilde mescidin mihrabını veya duvarlarını nakışlamak mekruhtur¹²³.

4- Namaz kılanın dikkatinin dağılması için önünden birilerinin geçişini önlemek amacıyla mihraba yakın durulması, mihrabın olmadığı yerlerde duvara yakın bir yere durulması, bu da mümkün değilse ön tarafa sütre konulması huşûun gereğidir.¹²⁴

5- Namaz kılan sadece bedenle Kâbe'ye yönelmekle kalmayıp namazın mi'rac olduğu düşünülerek kalben Allah'a yönelmelidir. İnsan neye niyet etmişse kalbi ona hazırlanır. Bu da namazda Allah'ın dışındaki şeylerle alakayı kesip bütün kalbiyle Allah'a yönelmekle olur.¹²⁵ Ayrıca bu durumun hem şeklen hem manen namaz sonuna kadar muhafaza edilmesi gerekir ki bir sonuç alınabilsin.

6- Namaz kılan için niyet, Allah'ın namazı en güzel şekliyle yerine getirme hususundaki emrine icabet etme ve bu emri yerine getirme noktasındaki kararlılığı

¹²⁰ Maverdî, *el-Hâvî'l-kebîr*, II, 191; Arpağuş, *Mevlânâ ve İslâm*, s. 446.

¹²¹ Mekki, *Kütü'l-kulûb*, III, 331; Gazâlî, *İhyâ*, II, 105; Hâdimî, *Risâletü'l-huşû fi's-salât*, s. 203. Namaza başlamadan önce kibir, riyâ gibi ibadetleri Allah katında değersiz hale getiren şeylere karşı tedbirli olmak anlamında Mevlânâ da "Ey can, önce farenin şerrini defet, sonra buğday ölçüğünü omuzla.../ Eğer ambar faresinin hilesi yoksa, bizim kırk yıllık amelimizin buğdayı nerede?" der. (*Mesnevî*, I, 53 (b.394, 396).

¹²² Maverdî, *el-Hâvî'l-kebîr*, II, 192. İbn Rüşd, *el-Beyân ve't-tahsîl*, I, 270. İlgili hadisler için bk. Buhârî, *Salât* 15; *Libâs* 19; Nesâî, *Kible*, 12.

¹²³ Nevevî, *el-Minhâc*, V, 46.

¹²⁴ Maverdî, *el-Hâvî'l-kebîr*, II, 192.

¹²⁵ Gazâlî, *İhyâ*, II, 98, 105; Hâdimî, *Risâletü'l-huşû fi's-salât*, s.203; Dihlevî, Şah Veliyullah, *Hüccetullâhi'l-bâliğa*, Beyrut 1992, I, 215.

ifade eder¹²⁶.

7- Tekbirden önce, “Ben yüzümü tamamen, gökleri ve yeri yoktan var edene çevirdim ve ben O(na) ortak koşanlardan değilim!”, “De ki: “Benim namazım, ibâdetim, hayâtım ve ölümüm hep âlemlerin Rabb’i Allâh içindir. O’nun ortağı yoktur. Bana böyle emredildi ve ben Müslümanların ilkiyim.”¹²⁷ gibi dua âyetlerini okuyarak namaza başlamak Ebu Hanife ve İmam Muhammed’e göre güzeldir¹²⁸.

8- Kıyam Allah’ın huzurunda saygı ve sevgi duyguları içerisinde ayakta duruştur. Kişi namaza niyetlenerek ayağa kalktığı anda kalbi onun âlemlerin Rabb’i için ayakta durduğuna şehadet eder¹²⁹.

9- Namaza başlama tekbiri alan kimse “Ben şu anda bütün dünyevî kaygıları ve maddi düşünceleri, Hakk’ın dışındaki her şeyi elimin tersiyle arkaya atıyor ve Yüce Allah’ın huzuruna çıkıyorum.” demek istemektedir.¹³⁰ Tekbir ile Allah’ın en büyük olduğunu ifade eden kişi, Allah’ın her şeyden yüce olduğunun şuurunda olmalıdır. Bunu dil ile söylerken kişi kalbinde dünyada yüksek konum ve statü sahibi olan kişilere Allah’tan daha büyük değer veriyorsa o kişi Allah’ın büyüklüğünü tam olarak kavrayamamış demektir¹³¹.

10- Kişi yaşayarak namaz kılmalı, diliyle söylediğine ve bedeni ile yaptığı davranışa kalbi iştirak etmelidir. Hadimî’ye göre dilin kalbi değil, kalbin dili yönlendirmesi gerekir. Çünkü dil kalbin tercümanı olmalıdır. Kalp namazda ilahi huzurda olduğunu, okuduğu âyetler sayesinde Allah ile konuştuğunu düşünmeli ve okuduklarını anlamaya çalışmalı, namazı ebedî olan âhîret nimetlerine ulaştırın bir vesile olarak görmeli, gafletin Allah’ı zikre aykırı bir durum olduğunun bilincinde olmalıdır¹³².

Namazda okunan her âyetin okuyan üzerinde hakkı vardır. Va’d ayetinin hakkı, vaad edileni ummak; vaîdin hakkı, tehdit edilen şeyden korkmak; emir ve nehiylerin hakkı, onlara uygun hareket etmeye azmetmek; kıssa ve nasihat ayetlerinin hakkı,

¹²⁶. Ekerim, *Namaz ve Karakter Gelişimi*, s. 52.

¹²⁷. En’âm 6/79, 162-163. Ayrıca Hz. Peygamber’in namaza başlarken bu âyetleri okuduğu hakkında bk. Buhârî, *Teheccüd*, 1; *Deavât*, 10; Müslim, *Zikir*, 70.

¹²⁸. Hâdimî, *Risâletü’l-huşû fi’s-salât*, s.205.

¹²⁹. Ekerim, *Namaz ve Karakter Gelişimi*, s. 55.

¹³⁰. Demirci, Mehmet, “İbadetlerin İç Anlamı”, *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, Ankara 2000, Yıl. 1, sayı. 3, s. 16.

¹³¹. Mekkî, *Kütü’l-kulûb*, III, 320; İbn Arabî, *Ahkâmü’l-Kur’an*, III, 1309; Hâdimî, *Risâletü’l-huşû fi’s-salât*, s.205.

¹³². Zerkeşi, Bedruddin Muhammed b. Abdillâh, *el-Burhân fi ulûmi’l-Kur’an*, Kahire 1984, I, 450, 455; Hâdimî, *Risâletü’l-huşû fi’s-salât*, s.200-202, 205.

öğüt almak; Allah'ın verdiği ihsanın hakkı ise şükürdür.¹³³ Özellikle namazın her rekatinde okunan ve Kur'an'la verilmek istenen mesajın özeti mahiyetindeki "Fâtiha" sûresinin anlamı üzerinde derin bir tefekkür huşûu sağlamaya yardım edecektir. Bu sûrede ifadesini bulan her türlü manaya tam teslimiyet ve iman ile bağlı kalınmalıdır. Aynı şekilde diğer sûreleri okurken de âyetlerin vermek istediği mesaj düşünülerek namazda amaçlanan manevi atmosfer yakalanmış olacaktır.

11- İbadetler aynı zamanda kulun Rabb'ine duyduğu ta'zim hislerinin bedenen ifade edilışıdır.¹³⁴ Namazdaki rükû ve secde, Yüce Allah'a boyun eğme, O'nun büyüklüğünü itiraf etmenin fiili şeklidir. Bu durumda namaz kılınan kalbi yumuşar, huşûu tazelenir, Mevlâ'nın yüceliğinin farkına varmaya çalışır. Bu arada dilinin söylediğini kalbin doğrulaması için Allah'tan yardım dlenir. İşte bir kul, Allah'ı tesbih etmek ve O'nun yüceliğine şahitlik etmek anlamında "sübhâne rabbiye'l-azîm: Yüce Rabb'im seni tesbih ederim." der. Bunun, kalbinde de yer etmesi için tekrar eder. Sonra başını rükûdan kaldırırken daha önce söylediğini tekit için "semî'allâhu limen hamideh: Allah hamd edenin hamdini işitir." der. Bu, Allah şükreden şükürüne karşılık verir demektir. Sonra Allah'ın kendisine verdiği nimetlere "Rabb'enâ leke'l-hamd: Rabb'imiz hamd sanadır." diyerek tekrar Allah'a şükürünü ifade eder. Çünkü Allah'ın kulu hidâyete erdirmesi ve şükre muvaffak kılması da büyük bir nimettir. Daha sonra emre boyun eğmenin son noktası olan secdeye kapanır ki, kişinin en şerefli ve duygularının hepsinin bir arada bulunduğu uzvu olan yüzünü en zelil olan toprağa koyarak kendisi ile toprak arasında bir engel bırakmaz. Secde ile adeta kendisini aslında yaratılmış olduğu toprağın yerine koyar ve burada Rabb'inin yüceliğini "Sübhâne rabbiye'l-a'lâ" diyerek tekrar yineler. Bütün bunlarda kulun tekebbürü bırakarak secde ile Rabb'i karşısındaki acziyetini ortaya koyar. Sonra edeple teşehhüde oturur, anlamlarını düşünerek tahiyat ve naslarda geçen diğer duâları okurken mîracı gönlünde canlandırmaya çalışır. İşte bu özelliklerde yapılacak olan rükû ve secde namazda huşûun sağlanmasına yardımcı olur¹³⁵.

Namazın günlük hayatta müminler üzerinde görülmesi beklenen kötülöklere karşı frenleyici etkisi, namazla oluşacak ilâhî murakabe hissi ve gücü kazanan inanç ve irade gücü sayesinde gerçekleşebilir.¹³⁶ "Onlar namazlarında devamlıdır." ayeti ile namazla elde edilen bu halin hayatın her noktasında sürdürülmesine

¹³³. Mekkî, *Kütü'l-kulûb*, III, 319; Zerkeşi, *el-Burhân*, I, 450; Hâdimî, *Risâletü'l-huşû fi's-salât*, s.206. İlgili hadis için bk. İbn Hanbel, *Müsned*, VI, 24.

¹³⁴. Certel, agm., s. 144.

¹³⁵. Mevlânâ, namazda kıyamdan selama kadar yapılan her bir harekete kendince manevi anlamlar yüklemektedir. Bk. *Mesnevî*, III, 330-331 (b. 2156- 2183).

¹³⁶. Certel, agm., s. 144.

işaret olduğunu söyleyen¹³⁷ Mevlânâ'nın, "...namaz beş vakit olarak farz kılındı. Fakat âşıklar daima namazdadır."¹³⁸ ifadeleri de aynı şeyi vurgulamaktadır. Sırf dinî sorumluluktan kurtulmak, dindar bir çevrede yaşadığı için sosyal uyumun bir sonucu olarak toplumda kabul görmek için biçimsel olarak, şuûruna varmadan âdeten kılınacak namazlardan böyle bir sonucun alınamayacağı açıktır¹³⁹.

Gaflet içerisinde namaz kılanların namazının, Allah'ın engin rahmetinin tecellisi olmazsa tehlikede olduğunu ifade eden Hâdimî, bu halde namaz kılmamanın hiç kılmamaya göre yine de iyi olduğunu ifade eder. Gazâlî de "namazını gaflet ile kılan kimse ile hiç kılmayan kimsenin eşit olmamasını umarız. Çünkü gafletle de olsa namaz kılan, hiç olmazsa zâhirî fiile başvurmuş, bir an olsun kalbini hazırlamıştır. Bir lahza olsun kalbini hazırlayan ile tamamen huzûru terk eden elbette bir olamaz." der¹⁴⁰.

Hadimi namazda, namaz dışı düşüncelerden kurtulmanın zorluğunu ifade eder ve "bu tür düşünceler sinekler gibidir, her kovuşta tekrar gelir. Bütün bunların temelinde dünya sevgisi vardır. Kimde dünya sevgisi varsa namazdaki kurtuluşun lezzeti onu tatmin etmez ve kim de dünya ile mutluluk duyarsa Allah ile mutlu olamaz." der. Namazda huşûa engel olan nefsin vesveselerinden kurtulmanın uzun bir eğitim gerektirdiğini vurgulayan Hâdimî, bunun üstesinden gelmek için Allah'a münâcatta ısrarcı olunmasını vurgular ve kalbin bu tür mücadeleler içinde olmasının yadırganacak bir durum olmadığını söyler¹⁴¹.

Kur'ân'da münafıkların, namazlarını başkalarına gösteriş için, istemeyerek, sevap ummadan ve terki halinde ceza göreceklerine inanmayarak kıldıkları haber verilmektedir.¹⁴² Mevlânâ da, ibadet riyakârlarının namazlarını şöyle tanımlar: "şekil mânâyâ şahittir. Ancak bu şahidin de doğru söyleyeni ve yalancısı vardır. Dünyada şekle ait ibadetin de hâlisi ve kalpî vardır."¹⁴³ Allah'ın yüceliğinin zihinde canlı tutulması olan huşû, namazı böyle bir namaz olmaktan kurtaran en önemli etkidir.

Namazda huşûa engel olduğu için mekruh olan durumlar ve huşûu sağlayacak olan durumlar bir arada değerlendirildiğinde, huşûun sadece namazın tekbirinden sonraki bir iç huzur değil, abdestle başlayıp selamla noktalanın, hatta namaz sonrasında da devam eden bir itminân süreci olduğu görülür.

¹³⁷. Mevlânâ, *Fîhi Mâ Fih*, s. 267-268.

¹³⁸. Mevlânâ, *Mesnevî*, VI, 733, (b.2695)

¹³⁹. Certel, agm., s. 144-145.

¹⁴⁰. Gazâlî, *İhyâ*, II, 96.

¹⁴¹. Hâdimî, *Risâletü'l-huşû fi's-salât*, s. 203.

¹⁴². Bk. Nisâ 4/142; Kurtubî, *el-Câmi'*, VII, 191.

¹⁴³. Arpaguş, *Mevlânâ ve İslâm*, s. 432.

Sonuç

Huşû genel olarak, kulun kibir, gurur ve kendini beğenmişlikten uzak olarak Allah'a karşı ruhunun derinliklerinde hissetmiş olduğu tevâzu halidir. Huşû, kalpte oluşan derin sevgi ve saygıdan kaynaklanan, dışarıdan bakıldığında tezâhürleri görülebilen, yapmacık olmayan, içten gelen tabii bir sükûnet, gönülden boyun eğiş ve sevecek itaat halidir.

Namaz, mükellef her Müslümanın aksatmadan yerine getirmesi gereken, kulun Allah'a yakınlaşmasını, O'nunla irtibatını sağlayan önemli bir ibadettir. Allah ile birliktelik bilincinin canlı tutulmasında önemli bir yere sahip olan namaz ibadetinin bunu sağlaması için derûnî duygularla huşû içinde kılınması gerekir. Fıkıh kitaplarında çokça üzerinde durulmayan namazda huşû, namazı Peygamber'in bildirdiği şekilde, farz, vacip, sünnet ve adabına uyarak, kemal-i edep, huzur-u kalp ve ihlâsla kılmaktır. Allah'ın rızasını kazanmanın asıl amaç olduğu namaz ibadeti ile kazanılacak sevap, belirli şekiller yanında daha çok edâsında gösterilen, samimiyet, huşû ve ihlas nispetindedir. Kur'ân ve Sünnette namazını huşû ile kılanlar doğrudan övülürken, dolaylı olarak da namazın huşu içinde kılınmasına engel olacağı için bir takım hareketler yasaklanmış, hatta bu gibi durumlarda nasıl hareket edilmesi gerektiği hususu hadislerle ortaya konulmuştur.

Fakihler namazda huşûun hükmü konusunda ihtilaf etmişlerdir. Namazla hedeflenen; kılanı kötülüklerden alıkoyması, Allah'ın hoşnutluğunu kazanarak sevabın elde edilebilmesi için huşûun şart/gerekli olduğunda bütün İslâm alimleri hemfikirdir. Namazda huşûu namazın farz/vaciplerinden kabul edenler de dahil fakihlerin çoğunluğu namazın diğer rükünleri yerine getirilerek kılınan bir namazda huşûun eksikliği sevabın eksilmesine sebep olsa da namazın iadesinin gerekmeyeceği görüşündedir. Şâfiî ve Hanbelî fakihlerin büyük çoğunluğuna göre huşû namazın sünneti, Mâlikîlere göre mendubu, Hanefîlere göre müstehabıdır.

Namazın naslardan hareketle tespit edilen mekruhları incelendiğinde bunlardan her birinin, dikkat edilmemesi durumunda namazda huşûa engel olacak şeyler olduğu görülür. Huşûsuz bir namaz şeklen yerine getirilmiş olsa da namazla hedeflenenini temin açısından eksik demektir. Hz. Peygamber'in namazda sakalı ile oynayanı huşûsuzlukla itham etmesi, ancak kıldığı namazı iade ettirmemesi, kendisine hediye edilen nakışlı bir elbise ile namaz kıldığında, elbisedeki desenlerin zihnini meşgul ettiği ve huşûuna mani olduğu için o elbise ile bir daha namaz kılmaması, fakat kıldığı namazı burada da iade etmemesi, namazda huşûun namazın farzlarından olmadığını gösterir. O halde namazda, namaz dışı şeylerin akla gelmesi için hadislerde ve alimlerin eserlerinde önerilen bütün tedbirler alınmasına rağmen irade dışı bazı durumlar yine de olabilmektedir. İslâm'da meşakkat kolaylığı

gerektirir ve insanlara gücü üstünde teklif yüklenmemiştir. Huşûa engel olan şeyleri ortadan kaldırmak ve namazı Cibril Hadisi'nde "ihsan" olarak anlatılan "Allah'ı görüyormuş gibi O'na ibadet etme." bilinci ile huşû içinde namaz kılacak seviyeye gelmek uzun bir eğitim süreci gerektiren bir durumdur. Buna göre huşû namazın özünü oluşturmakla birlikte namazın sünnetlerindedir diyen alimlerin görüşü daha isabetli gözükmemektedir.